

25.07.2022

פרופ' עירית עמית כהן

60 שניות על שימור מורשת התרבות

מפגש ראשון הציג את הצירוף הלשוני, שימור מורשת תרבות מוחשית והמשמעויות הנלוות.
מפגש שני מתמקד בגורמים השותפים לשינוי במעמד תחום שימור מורשת התרבות המוחשית.
מפגש שלישי מתבסס על מאמר שהופיע באתרים המגזין 11 תאריכים כסמל: שנת 1700 ומעמדה
 בהבחנה בין עתיקה לבין אתר ונכס מורשת (כתבו: רחל שוויצר ועירית עמית-כהן)
מפגש רביעי נועד להציג את השינוי שחל בשיח השימור מהפריט או האתר הבודד למכלול
 /למרחב מורשת לשימור

מפגש 4

תמורות בשיח שימור המורשת התרבותית - מהפריט הבודד למכלול ולמרחב

מילים מקדימות - בשלהי חודש יולי 2022 חוקרים לצד תושבים בנהריה חיפשו הצדקה לשמר את המרקם הבנוי והמתאר של שכונה שאת הכשרת הקרקע ואת הקמתה החלו בשנת 1949 ושמה מעיד על ייעודה, שכונת רסק"ו (Rural and Suburban Settlement Company). השכונה שטחה 2,400 דונם, היא משתרעת בין צירי הרחובות יצחק שדה וקק"ל ושני רחובות חוצים אותה ממזרח למערב, מסריק והגליל. העצה הייתה פשוטה, בפנייתכם לרשות המקומית ולמוסדות התכנון, המקומיים, המחוזיים או הארציים תדגישו את ערכי השכונה, את המאפיינים הפיזיים ואת הערכים התרבותיים, כמכלול מורשת עירוני.

מכלול מורשת, בנוי ונופי, ההגדרה והמשמעות

מאז שנות ה-90 של המאה העשרים בולט בקרב חוקרים, מתכננים ומשמרים, תיאורטיקנים ואנשי מעשה, שימוש גובר בצירוף הלשוני **מכלול ומרחב לשימור**. הצירוף מתייחס למקבץ נכסים ונופים שמתקיים קשר ביניהם המדגיש את ערכיהם, התרבותיים והפיזיים. קשר זה מעיד על חשיבותם, על ייחודם ומשום כך היבדלותם ממכלולים אחרים, אך בעיקר – על היותם ראויים להיכלל ברשימות שימור ועל זכאותם להגנה ולשימור. לקשר זה חשיבות נוספת, הוא מכתוב את מאפייני שימור המכלול ואת ניהולו.

סיבות והשלכות לשימוש הגובר בביטוי מכלול מורשת לשימור (מרחב מורשת) ומכלול נוף:

1. הדגש המתחזק מאז שנות התשעים בחשיבותה של **הסביבה** ועל היותה מייצגת 'מפגשים' בין טבע ואדם, ובמילים אחרות, בבואנו לדון בחשיבותם הערכית של טבע, של נוף או נכס תרבות, לא ניתן להפריד ביניהם. לגישה זו ביטוי באמנות, בהצהרות, בהמלצות ובכנסים בין לאומיים (ההגדרה של נוף תרבות, 1992; האמנה לשימור אדריכלות נכסים וורקנקולריים, 1999; הצהרה על 'רוח המקום', 2008; נוף עירוני היסטורי, 2011).

מגמה זו תרמה למספר נושאים שהפכו להיות מרכזיים יותר ויותר בשיח השימור ובהכרזתם של מרחבי/מכלולי מורשת ונוף כראויים לשימור:

- **שלמות** (integrity) - מקבץ נכסי מורשת בנויה ומרכיבי הנוף שערכי מורשתם התרבותית זוהו/נקבעו כחשובים, מתייחד ברמה גבוהה של התאמה. אם אחד מהמרכיבים נגרע, נפגעת השלמות).

- ייחודיות - מרכיבי המקבץ והיחסים ביניהם הם שמבדילים מרחב שימור אחד מהאחר.
- מיקום - לקרבה בין המכלול ההיסטורי או הנופי המוכרז לשימור לבין המקום המקורי – חשיבות (למשל, הגרעין העירוני ההיסטורי או שמורת הטבע).
- עיצוב – במכלול או המרחב המיועדים לשימור ניתן לזהות איכויות אסטטיות של סגנון, קנה מדה, פרופורציות ופרטים ייחודיים.
- חומרים, טכנולוגיות ושיטות בניה – במרחב בנוי לשימור עדויות לשימוש בחומרים אותנטיים ובשיטות בניה שחלקן עברו מן העולם, ויחד הם משמרים את הצביון ההיסטורי של המרחב.
- תחושת מקום (זהות מקום, תדמית מקום, רוח המקום) – המרחב/המכלול הבנוי מקנה לדייריו חוסן וזהות מקום. ולהיפך – המבקרים במכלול מכירים בתרומתו לאוכלוסייה המתגוררת בו.
- הקשר היסטורי – המרחב/המכלול נקשר בדמות היסטורית, בקבוצה היסטורית באירוע באידאולוגיה ותפיסות עבר שתורמים להגדרת המרחב בתודעה הציבורית.
- הקשר אקולוגי – במרחב/במכלול הנופי מזוהים קשרים אקולוגיים התפתחותיים (היסטוריים) בין המרכיבים שתורמים להדגשת ייחודו עבור ציבור רחב.
- מתאר (Setting) – המרחב/המכלול מתוחם על ידי גבולות היסטוריים או כתוצאה מהתפתחות אורגנית, שמקנים למרחב את זהותו.

2. **ניהול** - ההתייחסות התכנונית למרחב הבנוי או למכלול הנופי המיועדים לשימור מתבססת על שלמותו. בשלמות זו טמון פוטנציאל הפיתוח הכלכלי של המרחב או המכלול ונמצא הגורם העיקרי להבלטת ייחודו וליצירת לכידות חברתית סביבו מצד קהילה (קטנה או גדולה). השלמות מייצרת **הקלות** בניהול, בשימור ובפיתוח המרחב/המכלול. הקפדה פחותה על הפרטים ודגש גובר של המתאר ומרכיביו.

3. מימוש **עקרונות חברתיים בקידום שיתוף ציבור** ושולחן עגול **בתהליך קבלת החלטות**. המכלול/המרחב הבנוי והנופי מזמנים זיהוי של כל הגורמים המרכיבים את המכלול ומעורבים בפיתוחו כמו גם בשימורו.

4. **חיסכון הגדרתי** – הדגש על 'סביבה' על 'מפגש' בין טבע ואדם והמכלול מקדם שימוש בהגדרות אחידות לשימורם של מכלולי מורשת ומכלולי נוף (אזורי לבה, חיץ, מרחב לפיתוח, שמורה עירונית וגם שמורה אקולוגית ועוד).

5. התפתחותן של **מתודות דיגיטליות** לבחינה ערכית של מכלולי מורשת בנויה ונוף. מערכות מידע גאוגרפיות (G.I.S) מקדמות הגדרה, מדידה על פי קריטריונים ותיחום ברור/מדויק של מכלולים. הישענות על שיטות אלה מקלה על תהליכי תכנון וחיפוש פתרונות מאזנים בין שימור ערכי התרבות והנוף לבין צורכי הפיתוח.

סיכום

פתחנו בשכונת רסק"ו בנהריה ונסיים בה – מתווה השכונה טומן בתוכו 'סיפור' מקום – רעיונות של אברהם סוסקין להקמת שכונת משקי עזר חקלאיים בסמוך למרקם מושבה או עיר כדי לספק לאוכלוסייה את צרכיה; הדמיון הפיזי (החלוקה לשימושי קרקע, הנחלות וגודלן, מבני הציבור התרבותיים והמשקיים) והקרבה לעקרונות מושב העובדים; תולדותיה של חברת

רסק"ו שנוסדה בשנת 1934 כדי לתת מענה לעולים בני המעמד הבינוני, בעיקר לעולי העליה החמישית מגרמניה; ערכי תרבות להם ביטוי גם היום בתכנון השכונה, בתיה והתארגנותם במרחב. לכל אלה חשיבות. הגדרתה של השכונה כמכלול מורשת הראוי לשרוד גם עבור הדורות הבאים יקל על הניסיונות לשכנע רשויות לשמר את מתארה ואת השתבצותם של נכסיה ונופה בתוכו.